

Balogh Tamás Gerhard Durlacher

Gerhard Durlacher 1928. július 10-én született Baden-Badenben. Gerhard nagymamájának bútorüzlete volt, amit fia – Gerhard apja – vezetett. A családnak 1937-ben Rotterdamba kellett költöznie a náci uralom elől. Rotterdam német bombázásakor Durlacherék elvesztették otthonukat. Apeldoornba kerültek. Gerhardt és szüleit 1942-ben innen hurcolták el a westerborki táborba, ahonnan 1944 elején Theresienstadtba, majd Auschwitzba deportálták őket. A tábor egyedül Gerhard élte túl. Hollandiába visszatérve Durlacher politikatudományt és szociológiát tanult, majd oktatott az amszterdami egyetemen. 1978-ban pszichiátere kérésére kezdte el papírra vetni emlékeit. Ezeket a feljegyzéseket először a *De gids* c. folyóiratban jelentette meg, majd kötetté szerkesztette őket (*Strepen aan de hemel*). Második könyve, a *Fuldokló. Gyermekévek a Harmadik Birodalomban* (*Drenkeling. Kinderjaren in het Derde Rijk*, 1987) szélesebb körben ismertté tette Durlacher nevét, és elnyerte a svájci alapítású Anne Frank-díjat. Durlacher még több könyvet is írt, 1996-ban hunyt el.

Magyarországon ismeretlen szerzőről lévén szó, ez a bemutatás feltétlenül szükséges, azonban félre is vezetheti az olvasót, mivel Durlacher egyetlen szépirodalmi művét, a *Fuldoklót* kíséri, és a kisregény néhol szinte már zavaró pontossággal, aprólékosan leírt tárgyi világa, a szereplők életrajza minden részletében megegyezik a dokumentálható, valóságos tényekkel.

A zsidóüldözéshez köthető holland könyvek különös kapcsolatban állnak egymással. Míg a híressé



vált naplóiírók (Anne Frank, Etty Hillesum), bár tisztában voltak naplójuk dokumentumértékével, a fikció felé nyitották meg a műfajt, a kisregények szerzői mintha dokumentumszerűségekre törekednének (sőt nemegyszer a napló-formát idézik meg), amit többnyire egy alcím is jelez, például: *Rövid krónika* vagy *Gyermekévek a Harmadik Birodalomban*. Egyik esszéjében Durlacher így vall: „Sok esemény kapcsán először csak a helyzetet tudom felidézni magamban. Homályos filmkép-

ként látom, s ha az írásra összpontosítok, olyan, mintha erre a képre fókuszálnék, hogy közelebb hozzam és kinagyítsam a részleteket. A pszichológus asszociációs folyamatnak nevezné ezt. Mindezzel nem akarom azt mondani, hogy mindig megbízom ebben az eljárásban. Írásaim anyaga nem tűri meg a tévedéseket. Az ilyesmi nem olyan súlyos a fikció esetében vagy egy olyan önéletrajznál, melynek írója olyan korszakban élhetett, amiről konszenzus van.” Különösen egyértelmű ez az állásfoglalás, ha mellé tesszük Etty Hillesum naplójának egy részletét: „Mások később majd leírják az összes apró részletet, erre minden bizonnyal szintén szükség van, hogy e kor történetét a maga teljességében örökössék át az utókorra. Én nem érzem a sok részlet fontosságát (...)”.

A *Fuldokló* egy kisfiú mesés-szomorú története; a történet egy ponton abbamarad, mégpedig ott, amikor a család (egyelőre) megmenekül a fenyegetéstől, mert Baden-Badenből Rotterdamba költözik. Mivel egy kisfiú nézőpontját választja, Durlacher természetesen számol az olvasó háttérismeretével: ezt azzal is jelzi, hogy a gyermeki monológ

egyres mondatai patetikusabbak, mint a szövegekörnyezet megkövetelné, sőt megengedné. Ha így olvassuk, a szöveg viszonylagos töredezettségét az magyarázza, hogy egy kisfiú mondja el a történetet, aki szinte teljesen a pillanat „itt és most”-jában él. Az olvasó természetesen azt is érti, amit a kisfiú hiába próbál megérteni. A kisregény szerkezete minden mozaikszerűsége ellenére előrehaladást, folyamatosságot sugall: a zsidó család ünnepeit (hanuka, születésnap), majd hétköznapjait is, először jelentéktelen, később egyre durvább incidensek zavarják meg. Azonban az egyes fejezeteken belül néha felborul az időrend, sőt mintha a látszattal ellentétben maguk a fejezetek sem egész pontos időrendben követnék egymást. Az „akkori” kisfiú elbeszélését olvassuk, de nem egészen egyértelmű, hogy ez az elbeszélő a történet mely részeit ismeri már, illetve ez fejezetről fejezetre változik. Durlacher azzal is eljátszik, hogy a könyvben leírt világ alapvető tényei eltérnek a legtöbb olvasó napi tapasztalatától (például Észak-Németországban húsvétig tartott a tanév). A figyelmesebb olvasóban talán az is felmerül, nem költözött-e a történetben leírt kb. öt év alatt egyszer más lakásba a család.

A történet azonban felfogható a regény *Utóhang*-jában feltűnő, sok év után Baden-Badenbe visszalátogató férfi visszaemlékezéseként, pontosabban a benne az analitikus kezelés hatására feltört emlékek soraként, a gyerekkor elfogadásának, a traumatikus élmény sikeres feldolgozásának jeleként is. A férfi egy olyan időszakra emlékezik vissza, amelyet sokáig nem akart elfogadni, nem akart felidézni, és aminek kitüntetett jelentősége csak később derült ki. Az újraélés lelki szükséglete olyan dolgokat is eszébe juttat életének erről a szakaszáról, melyeknek akkor nem tulajdonított – nem is tulajdoníthatott – jelentőséget. Visszaemlékezése szükségszerűen kudarcra végződik, mert lehetetlen mindent pontosan előhívnia, amit akkor észlelt, viszont gazdagodással is jár, hiszen sok minden feltárul előtte, amit akkor és ott észlelhetett volna. Durlacher mégis az akkori észlelés visszaidézésére, leírására törekszik megszállottan, mert meggyőződése szerint csak ez nyújthat biztosítékot arra, hogy az emlékezést nem hamisítja meg a megírás-visszaidézés folyamata, melynek során akaratlanul is külső referenciákhoz igazodunk.

Durlacher tudatosan vállalja a megoldatlanságot: a könyv több lineárisan haladó, édes-bús történetnél vagy egy szép mesénél, aminek a végén jóra fordul minden, hatása mégis erre az olvasatra épül. A *Fuldokló* nyelve is problematikus: azt a gazdagságot, ahogy a gyerekszem látja a világot, Durlacher néha egy gyerek nyelvét imitálva igyekszik bemutatni (és ez a nyelv – ami főleg a mondatfűzésen látszik – a látszat ellenére nem a holland, hanem a német). Motivikus szinten is egyfajta közteesség jellemzi a könyvet. Durlacher felvillantja más holland regények, például Marga Minco *Keserű fiú* című, magyarul is olvasható könyvének motívumait: de a tükörből visszatekintő arc a *Fuldokló*-ban – még ha a könnybe lábadt szemben félelem tükröződik is – mindig ismerős marad; a ruha kicsit idegen, de soha nem túl nagy, vagy sohasem mások levetett ruhája; az apa – bármennyire is hangsúlyozza gyengeségeit a könyv – szembe mer szállni a Gonosszal stb.

A *Maria és Lena* című fejezetben a család tagjai „csőbe húzzák” a bejárónőt, aki rettegésben tartja őket, és azt terjeszti róluk, hogy rosszul bánnak vele, nem adnak neki enni: jó sokat adnak neki ebédre, és amíg eszik, titokban áthívják keresztény szomszédaikat. A védekezésnek ebben a módjában van valami kétes: Durlacher azzal is erősíti ezt a kellemetlen érzést, hogy a könyv elején szó esik egy álarcosbárról, amelyen egy pasának öltözött férfi – mint később kiderül – mérgezett bonbonnal kínálja a zsidó vendégeket. Lena végül elhagyja a családot, a kis Gerdl édesanyja és a szomszédok mégsem tudnak örülni a győzelemnek. Szégyen, hogy ilyen nyilvánvaló formát kell öltenie a rossznak ahhoz, hogy lelepleződjön, és így ki kell módolni mindent, hogy győzzön az igazság. És rettenetes elgondolni, mi lenne, ha a Lena képviselte magatartás – csak mert nem kell feltétlenül szembesülni vele – elfogadhatóvá válhatna azok előtt, akiknek nem kell szenvedniük tőle: ezt sugallja, hogy a könyvben a csel sikeréhez mindenképp szükség van jó német barátok segítségére. Ebből a félelemből született, erre figyelmeztet az irodalmi eszközökben nem mindig válogatva a *Fuldokló*.